

ARNOU VAN CRUYNINGEN

DE KONING VAN BRUGGE EN BREDA

Ballingschap van de
Britse koning Charles II

'Your Majesty'

Toen Charles II in februari 1649 te horen kreeg dat hij koning was geworden, bevond hij zich in Den Haag. Om precies te zijn in het Stadhoudersplein, een onderdeel van het Binnenhofcomplex. In feite was het de ambtswoning van de Hollandse stadhouder, op dat moment prins Willem II van Oranje. Charles en zijn entourage vonden het misschien vreemd dat Willem II, Charles' zwager, niet volledig heer en meester over het gebouw was, maar het had toch veel weg van een paleis, zeker na de verfraaiingen en uitbreidingen die Willem's ouders Frederik Hendrik en Amalia hadden laten aanbrengen. Volgens Charles' adviseur Edward Hyde waren de vertrekken die Willem II de Engelse troonopvolger en zijn broer James had toebedeeld in ieder geval schitterend.¹

Er waren niet veel woorden nodig om de achttienjarige Prins van Wales op de hoogte te stellen van zijn troonsbestijging. Hij begreep onmiddellijk wat het betekende toen zijn hofkapelaan Stephen Goffe hem niet langer aansprak met 'Koninklijke Hoogheid' maar met 'Majesteit'. Zodra Charles zijn hofkapelaan '*Your Majesty*' hoorde zeggen, begon hij hard te huilen, kon hij geen woord meer uitbrengen en maakte hij met handgebaren duidelijk dat hij alleen wilde zijn.² Charles beseftte dat de aanspreking betekende dat zijn vader en voorganger op de troon dood was. Ondanks verwoede pogingen van hem en anderen om het leven van zijn vader, koning

Het Stadhouderlijk Kwartier in Den Haag, gezien vanaf het Buitenhof. Ets uit 1652. (Rijksmuseum, Amsterdam)

Charles I, te redden, was deze bijna een week voordat het nieuws zijn zoon in Den Haag bereikte op een schavot in Londen onthoofd.

Met gevoel voor de dramatiek van het moment schreef een van zijn biografen: 'Hij was een zoon zonder vader, een koning zonder troon, een man zonder rol.'³ Dat laatste klopte niet helemaal. Hij was zich terdege bewust van de rol die hij nu had te vervullen. Onder de naam 'Charles de Tweede' nam hij onmiddellijk de koningstitel aan, naar eigen zeggen door recht van geboorte en de 'fundamentele wetten' van het land. Zijn gastheer Willem II erkende de nieuwe status onmiddellijk. Op kosten van de Prins van Oranje stak Charles zich in een koninklijk paars rouwgewaad terwijl het hof zich in diepzwart hulde.⁴ Na een korte periode van stille afzondering ontplooidde hij koortsachtige diplomatieke activiteiten. In met zwarte rouwkleeden bedekte staatsievertrekken in het Stadhouderlijk Kwartier schreef Charles II brieven aan de gekroonde hoofden van Europa, die minder geneigd leken tot een openlijke

erkenning dan de Prins van Oranje.⁵ De door zijn vader aangestelde ambassadeurs in de Verenigde Provinciën, de Spaanse Nederlanden en Frankrijk werden van nieuwe geloofsbrieven voorzien en hij stuurde gezanten naar Spanje, Portugal, Italiaanse en Duitse

'Het Tooneel der Engelsche Ellenden'. Allegorie op de toestand in Engeland met een oproep tot strijd en wraak aan koning Charles II. Hij krijgt een pistool aangereikt met het opschrift 'getergde wraak'. De zevenkoppige draak vertegenwoordigt, met het afgehakte hoofd van Charles I en het geschonden Hogerhuis onder de poten, onder andere 'het schuim van het Lagerhuis'. Op de achtergrond is de onthoofding van Charles I afgebeeld, beschenen door stralen uit de hemel van Gods gramschap en wrake. Nederlandse propagandaprent uit circa 1649-1650. (Rijksmuseum, Amsterdam)

staten, de paus, Denemarken, Zweden, Polen, Koerland en Rusland.⁶ Charles stelde ook een kroonraad aan, waarin hij enkele ervaren Engelse staatslieden benoemde. De Nederlanders kregen van de koning te horen dat 'zijn enige troost' was dat hij zich in hun midden bevond.⁷

In de vergadering van de Staten-Generaal van 15 februari werd gemeld dat er bericht van de buitengewone ambassadeurs was ontvangen dat de koning van Groot-Brittannië in Londen was *'gecondemneert, ende ter Doot geëxecuteert'*. Tijdelijk voorzitter Van Renswoude werd verzocht de Prins van Oranje daarmee te condoleren.⁸ De Staten-Generaal besloten vervolgens op 20 februari 'dat door hun Hoogmogenden en Corps met de lange Rouwmantels, vanwege deze Staat condoleantie zal worden gedaan aan Koning Carel de tweede van die naam, over de ongelukkige en deplorable dood van Koning Carel de eerste, Zijne Majesteits Heer en Vader onsterfelijker memorie, en dat in zodanige termen en met zodanige complimenten als bij een dergelijk gelegenheid passen'.⁹ De condoleance vond plaats op zondag 21 februari, waarbij de heer Van Gendt het woord voerde. Charles' adviseur Hyde was van mening dat de Staten-Generaal zich heel beleefd hadden uitgedrukt, maar er was 'niet genoeg bitterheid ten aanzien van de rebellen' in hun betoog. Hyde was veel beter te spreken over dominee Eleazar Lootius,¹⁰ die tijdens een afzonderlijke audiëntie namens de Haagse predikanten 'in zeer goed Latijn' een toespraak tot de koning had gehouden. Lootius had tenminste vol afschuw over de daders gesproken als lieden die 'de naam van christen niet waardig' waren.¹¹ Een andere Engelsman, Sir George Radcliffe,¹² prees de Staten-Generaal juist voor hun gebruik van het woord 'moord' en hun betuigde afschuw in de condoleance. Volgens Radcliffe erkenden ze Charles II daarbij als rechtmatige koning en boden ze hem alle hulp aan bij het herwinnen van zijn kronen en rechten.¹³ De Venetiaanse diplomaat in Den Haag berichtte: 'Hunne Hoogmogenden hebben hun condoleances aangeboden aan de Prins van Wales aangaande de gewelddadige dood van wijlen de Koning van Engeland,

en tegelijkertijd hun felicitaties voor de opvolging in de koninklijke waardigheid. Hem wordt nu door iedereen de titel Majesteit toegekend, hij heeft een appartement in het paleis van de Prins van Oranje, leeft uit eigen middelen als een koning, eet alleen en niet langer met zijn zuster, zoals hij deed toen hij slechts de titel van prins droeg.¹⁴ De opmerking ‘uit eigen middelen’ moet worden gelezen als ‘op kosten van de Prins van Oranje’. Die uitgaven waren inmiddels zo hoog opgelopen dat prins Willem zich niet langer kon veroorloven om zowel Charles als zijn broer James te onderhouden. James was in januari naar hun moeder in Frankrijk gestuurd, terwijl Charles in Den Haag bleef met praktisch ‘niets om van te leven’.¹⁵

De verontwaardiging bij Nederlandse predikanten over de executie van Charles I was groot. Hier was immers de hand geslagen aan ‘de gezalfde des Heren’.¹⁶ Op 25 februari 1649 ontving zijn opvolger vier Haagse predikanten, die hem wilden ‘vertroosten’. De door Hyde zo geprezen dominee Eleazar Lootius voerde het woord en sprak Charles II aan als ‘Alder-Doorluchtigste Koningh’: ‘Daar het God de Heer, de opperste bestuurder en regeerder van alle dingen beliefd heeft het allerdoorluchtigste Huis van Uwe Majesteit met een zware slag te bezoeken, zo zijn wij als daarvoor mede gevoelig zijnde, alhier gekomen om in de schoot van Uwe Majesteit uit te storten een zodanig woord van vertroosting als de Geest Gods ons zal komen te geven.’ Tot besluit van de niet al te lang gehouden ‘aanspraak’ baden de predikanten ‘en zullen altijd bidden die grote God, dat hij Uwe Majesteit met Zijn geest uit de Hemelen wil aandoen, en van goede raad en raadgevers voorzien, geduld verlenen, zijn kroon bevestigen, en voorts zijn doorluchtige Huis in zijn vorige staat herstellen en ondertussen zijn vertroosting verlenen. Dat gunne de Vader der barmhartigheid en God aller vertroosting in Christus door de Heilige Geest. Amen.’¹⁷ Volgens Sir George Radcliffe werd de zondag daarop in de meeste kerken in Holland gepreekt ‘tegen de goddeloosheid en verdorvenheid’ van de ‘afgrijpselijke moord’ en waren de Hollanders woest op iedereen die de

rebellen steunde. De parlementaire vertegenwoordiger in de Verenigde Provinciën, Walter Strickland,¹⁸ 'durft zijn logement niet te verlaten uit angst dat het volk hem aan stukken zal scheuren'.¹⁹ De Staten van Holland ergerden zich overigens aan het optreden van de predikanten en ontboden de vier dominees die naar de koning waren gegaan. Zij kregen te horen dat ze zich voortaan dienden 'te onthouden van zodanige of dergelijke complimenten aan vreemde Koningen of Potentaten te gaan doen', ten tweede 'de tegenwoordige zaken van Engeland niet op de Predikstoel te brengen' en ten derde 'geen correspondentie met de Engelsen overzee te houden'. De predikanten wierpen tegen dat ze verzocht waren geweest tot niet zozeer een condoleantie als wel een 'consolatie', en zij waren nu eenmaal gehouden dergelijke diensten van vertroosting te bieden 'aan allen en eenieder, groot en klein'.²⁰

Op 2 maart vernamen de Staten-Generaal van Sir William Boswell, 'gewezen Resident van Carel de eerste, Koning van Groot-Brittannië, onsterfelijker en glorieuzer memorie', dat hij was gecontinueerd 'als Resident bij deze Staat' door de 'tegenwoordige Koning, alhier in Den Haag residerende'. Boswell bedankte de Staten-Generaal voor de condoleance op 21 februari en 'voorts over al de andere grote eerbewijzen en vriendschappen die Zijne Majesteit gedurende zijn verblijf alhier van hunne Hoogmogenden heeft ontvangen en genoten, met bijvoeging dat Zijne Majesteit zulks bij alle voorkomende gelegenheid dankbaar zal erkennen. En verder dat Zijne Majesteit van dag tot dag nadere berichten verwacht uit zijn koninkrijken, en wanneer hij deze ontvangen heeft niet zal nalaten deze aan hun Hoogmogenden te communiceren.' De voorzitter bedankte Boswell beleefd en geleidde hem daarop naar buiten.²¹

Diezelfde maand maart nam het Rompparlement in Londen een wet aan 'tot afschaffing van het Koninklijk Ambt in Engeland en Ierland en de gebieden die daartoe behoren'. Daarin werd nog eens vastgelegd dat Charles I terecht ter dood was veroordeeld en te-

rechtgesteld wegens hoogverraad, 'waardoor zijn nakomelingen niet langer in staat zijn de genoemde kronen te dragen, of om Koning of Koningin te zijn van de genoemde koninkrijken'. Iedereen in Engeland en Ierland was daarom ontslagen van beloofde trouw aan het nageslacht van Charles I. En dat 'Charles Stuart, oudste zoon, en James, genoemd Hertog van York, tweede zoon' en alle overige nakomelingen van wijlen de voornoemde koning niet bevoegd waren om de naam, titel of waardigheid van Koning van Engeland, Prins van Wales of alle bijhorende titels te voeren. Ze hadden geen recht meer op de bijbehorende goederen, ook niet op het vorstendom Wales en de hertogdommen Lancaster en Cornwall. Omdat de ervaring had geleerd 'dat het ambt van Koning in deze natie en in Ierland onnodig, lastig en gevaarlijk voor de vrijheid, veiligheid en het algemeen belang van het volk' was, bepaalde het Parlement dat 'niemand het ambt, de titel, de waardigheid, de macht of het gezag van Koning, of van Prins van Wales kan uitoefenen'. Daarop volgde een dreigende bepaling aan het adres van wie ook maar door gebruik van geweld of door enige vorm van ondersteuning of medewerking zou willen proberen de aanspraken van oudste zoon Charles op de koninklijke waardigheid of de titel Prins van Wales te steunen of te bevorderen. Al zulke acties zouden worden beschouwd als hoogverraad en als zodanig worden bestraft.²² In mei 1649 werd Engeland formeel een 'Gemenebest', geregeerd door het Rompparlement en een Raad van State. Ook het *House of Lords* was in maart afgeschaft. In de praktijk was het leger oppermachtig.

Charles Stuart

De latere Charles II werd op 29 mei (oude stijl) 1630 geboren in St. James's Palace in Londen, als zoon van koning Charles I en koningin Henriette Marie, na een zware bevalling die acht uur in beslag nam. De huid van de flinke baby was zo donker, dat zijn moeder zich naar eigen zeggen voor hem schaamde, al meende ze dat niet serieus.¹ De getinte huidskleur was waarschijnlijk toe te schrijven aan de Italiaanse voorouders van moederskant. Koningin Henriette Marie was een dochter van de Franse koning Henri IV en de Italiaanse prinses Maria de' Medici, en daarmee een kleindochter van groothertog Francesco I van Toscane.

Het prinsje was het tweede kind van Charles I en Henriette Marie. Hun eerste kind was in 1629 tien weken te vroeg geboren. De bevalling was op 12 mei 1629 zo onverwacht begonnen dat er niet onmiddellijk professionele hulp aanwezig bleek in Greenwich Palace, net buiten Londen op de zuidelijke oever van de Theems gelegen. De plaatselijke vroedvrouw schrok zo van de situatie die ze aantrof dat ze flauwviel en werd weggedragen. Een inderhaast opgetrommelde arts constateerde dat het om een stuitligging ging. Vader Charles I toonde zich uiterst betrokken en toen de dokter vroeg of hij moeder of kind diende te redden, antwoordde de koning dat het leven van de moeder koste wat kost moest worden gespaard. Na een zeer lastige en pijnlijke bevalling kwam een

zoontje levend ter wereld, maar hij was zo klein en zwak dat besloten werd hem zo snel mogelijk te dopen. Hij werd door een hofprediker ‘Charles James’ gedoopt en overleed een uur later. Diezelfde dag nog werd het prinsje naast zijn grootvader James I met enig ceremonieel bijgezet in Westminster Abbey. De koning bleef aan het bed van zijn uitgeputte vrouw.² Waarnemers aan het hof constateerden dat de genegenheid die Charles I zijn echtgenote ook in het openbaar toonde na deze beproeving nog was toegenomen. De Franse ambassadeur verbaasde zich erover hoe vaak de koning zijn vrouw kuste.³ Henriette Marie was voorspoedig hersteld en al snel weer in verwachting geraakt.

Charles I was nog maar de tweede vorst op de Engelse troon uit het van origine Schotse koningshuis Stuart. De schrijfwijze Stuart is de in de zestiende eeuw aangenomen Franse vorm van de achternaam Stewart, die was afgeleid van de functie die leden van de familie oorspronkelijk bekleedden. Ze waren ‘High Steward of Scotland’, een functionaris die leiding gaf aan de hofhouding van de koning, maar het ambt ontwikkelde zich gaandeweg ook tot een belangrijk adviseurschap. Toen Robert Stewart, die zijn vader Walter was opgevolgd als ‘High Steward’, in 1371 als Robert II koning der Schotten werd, smolt de functie als het ware samen met de kroon. Het werd een titel die tot op de dag van vandaag wordt gevoerd door de vermoedelijke troonopvolger. Zo is ‘Prince and Great Steward of Scotland’ een van de titels van de huidige Britse prins William.

Robert II was de eerste koning der Schotten uit het Huis Stewart en hij dankte de opvolging aan zijn moeder Marjorie, de enige dochter van de befaamde koning Robert I ‘the Bruce’, die de Schotse onafhankelijkheid bevocht op Engeland en als nationale held wordt beschouwd. Robert I werd in 1329 opgevolgd door zijn zoon David II, maar toen deze koning in 1371 stierf zonder nakomelingschap ging de kroon over op zijn neef Robert II. Dat het Huis Stewart/Stuart uiteindelijk ook zou opvolgen in Engeland was te danken aan een huwelijk dat een van de opvolgers van Robert II in

1503 sloot met prinses Margaret, de oudste dochter van de Engelse koning Henry VII. Uit het huwelijk van Margaret met de Schotse koning James IV werd zoon James V geboren, die na het overlijden van zijn eerste vrouw in 1538 trouwde met Marie, een dochter van hertog Claude I van Guise-Lotharingen en Antoinette de Bourbon. James V en Marie de Guise kregen twee zoontjes die beiden heel jong stierven, zodat bij het overlijden van James V in 1542 de kroon overging op hun dochter Mary.

Op het moment van haar troonsbestijging was Mary, de nieuwe 'koningin der Schotten', overigens nog maar zes dagen oud. De regering werd voorlopig toevertrouwd aan regenten. De jonge koningin werd in 1548 verloofd met de Franse troonopvolger François, en op aanraden van diens vader vertrok Mary naar Frankrijk om daar verder opgevoed en opgeleid te worden aan het hof. De Franse koning Henri II wilde een hechte alliantie tussen zijn land en Schotland smeden. In 1558 trouwde Mary, intussen vijftien jaar oud, inderdaad met de Franse kroonprins. Deze volgde zijn vader in 1559 op als koning François II, maar overleed al in december 1560 op zestienjarige leeftijd. Niet lang daarna besloot Mary terug te keren naar Schotland. Zij trof een koninkrijk aan dat enorme veranderingen had ondergaan.

Rond 1555 hadden de felle hervormer John Knox en zijn medestanders een ontwikkeling in gang gezet die uitmondde in de zogenoemde Schotse Reformatie. In 1560 nam het Parlement een hervormde geloofsbelijdenis aan, de *Scots Confession*, die in lijn was met de opvattingen van Calvijn. Daarnaast nam het enkele wetten aan die neerkwamen op afschaffing van de rooms-katholieke eredienst. Elk gezag van de paus werd afwezen, er bleven slechts twee sacramenten over (doop en avondmaal) en het vieren van de roomse mis werd strafbaar gesteld. Koningin Mary weigerde de door het Parlement aangenomen wetten te bekrachtigen maar beloofde wel dat zij niet zou proberen haar onderdanen het katholieke geloof op te leggen. Zij kreeg daarop als enige in Schotland het wettelijk recht om katholieke diensten bij te wonen.

EEN BRITSE KONING IN DE NEDERLANDEN

In 1649 vernam de jonge Britse troonopvolger Charles Stuart, op de vlucht voor aanhangers van het Parlement, dat zijn vader Charles I was onthoofd. Hij verbleef toen in Den Haag, bij zijn zwager Willem II van Oranje. In 1650 sloot hij in Breda een verdrag met de Schotten dat zijn komst op de troon mogelijk moest maken. Lange tijd verbleef hij in Brugge en Brussel. En ook het uiteindelijke herstel van de monarchie vernam hij in de Nederlanden, in 1660. Vanuit Scheveningen vertrok hij na zijn jarenlange ballingschap naar de Britse Eilanden om zijn troon op te eisen. Ironisch genoeg zou hij vanaf diezelfde troon jaren later oorlog voeren tegen de Republiek die hem meermalen gastvrij had ontvangen.

In *De koning van Brugge en Breda* verhaalt Arnout van Cruyningen het opmerkelijke leven van de Britse koning Charles II, zijn ballingschap op het vasteland van Europa, de restauratie van het Britse koningshuis en de bijzondere rol die zowel de Noordelijke als de Zuidelijke Nederlanden daarbij speelden.

Arnout van Cruyningen is historicus en is gespecialiseerd in dynastieke en staatkundige geschiedenis. Hij heeft tal van publicaties op zijn naam staan, waaronder *De Opstand 1568-1648*, *Stadhouders in de Nederlanden*, *Johan van Oldenbarnevelt* en *Burgers aan de macht*.

WWW.OMNIBOEK.NL

Uitgeverij Omniboek